Mihaela GĂITĂNARU
Universitatea din Piteşti

TIPOLOGIA FRAZEMELOR ADJECTIVALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Résumé *: L'étude met en évidence l'importance de l'adjectif sous l'aspect du figement dans le cadre des parties du discours et décrit les types structuraux d'expressions phraséologiques du déterminant nominal.*

Mots-clés*: adjectif, expressions phraséologiques du déterminant nominal, types structuraux*

După verb, adjectivul este clasa morfologică ce conţine cele mai multe grupări frazeologice. Astfel, *Dicţionarul de expresii şi locuţiuni româneşti* (1997) consemnează peste 1000 de unităţi.

Pentru a evita ambiguitatea terminologică în denumirea tipurilor de grupări, trebuie făcută, de la început, distincţia între: a) locuţiuni şi frazeologisme; b) în cadrul celor din urmă, între expresiile idiomatice şi cele frazeologice (cf. Colţun, 2000, p. 23,30).

Locuţiunile sunt grupări de cuvinte alcătuite dintr-un cuvânt noţional şi altul (altele) nenoţional(e): *de frunte (fruntaş); de onoare (onorabil); de-a valma (învălmăşit); de necrezut (incredibil)*... Sunt şi locuţiuni în care există mai multe cuvinte noţionale, dintre care, cuvântul centru, în relaţie cu modoficatorul, aparţine clasei morfologice în care se încadrează locuţiunea respectivă: *rău de gură, ieftin ca braga*...

Pe lângă aceste consideraţii structurale, locuţiunile se caracterizează prin faptul că, deşi au sens propriu, elementele componente îşi păstrează în mare parte sensurile iniţiale. De regulă, ele pot fi înlocuite printr-un singur cuvânt şi pot fi încadrate la părţile de vorbire. Uneori se pot suda, formând cuvinte compuse: *cunmsecade, cuminte*... (Colţun, 2000, p. 26, 27; cf. şi Gross, 1996, p. 9-20; Scherf, 1997, p. 168-170).

Frazeologismele conţin în mod obligatoriu minimum două cuvinte noţionale. Sensul de ansamblu al grupării nu este unul componenţial, ci presupune o restructurare semică. În cazul în care restructurarea semică presupune deturnarea semantică a tuturor componentelor, avem de-a face, în cadrul frazeologismelor, cu expresiile idiomatice: *cusut cu aţă albă, cu gâsca-n traistă*...

Locuţiunile adjectivale se manifestă prin două tipuri structurale: a) prepoziţie + substantiv; b) adjectiv + alte părţi de vorbire.

Primul tip foloseşte o gamă largă de prepoziţii: *ca, cu, de, din, fără, în, la, pe...: ca din cutie, ca în palmă, ca un ţap logodit...; cu credinţă, cu inimă, cu năbădăi, cu ruşine, cu schepsis, cu temei...; de baştină, de cinste, de folos, de moarte, de nebiruit, de prestigiu, de treabă, de valoare...; din întâmplare, din oficiu, din topor; fără astâmpăr, fără de frică, fără pereche, fără şir, fără vină...; în neorânduială, în neştire, în răspăr; la cataramă, la modă, la toartă...; pe înţeles, pe merit...; peste mână, peste putinţă*...

Multe dintre acestea, aparţinând ca model arealului balcanic, sunt expresia unor structuri ancestrale, întâlnite şi în albaneză: *cu cap* (alb. *me kokë*), *cu chef* (*me keif*), *cu inimă* (*me zemër*) (cf. Brâncuş, 1999, p. 44, 64); *fără credinţă* (*ajutor, capăt, cap, frâu, frică, inimă, mrgini, noroc, putere, ruşine, ştiinţă, viaţă, vină*)...((*Ibidem*, p. 96).

Al doilea tip de locuţiuni are ca centru un adjectiv care se acordă în gen, număr şi caz cu determinantul, iar ca modificator are altă parte de vorbire.

BDD-A5327 © 2005 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:51 UTC)

Cele mai frecvente tipuri sunt cele care prezintă structura sintactică a complementelor circumstanțiale de relație şi de mod: *ales pe sprânceană, bun ca pâinea cea caldă; bun de clanță, bun de gură, bun de mână, bun la inimă, bun la suflet...; drept ca funia-n sac, drept ca şarpele-n traistă; gros ca pepenele, ieftin ca braga, rău de gură, rău de lucru, rău la suflet...; mic de stat; sărac cu duhul, slab de inimă, tare de cap, tare de vână, simplu ca bună ziua, limpede ca lumina zilei, ruşinos ca o fată mare, zgârcit la vorbă* (*DELR*, 1997).

Pot exista însă şi grupări cu alte structuri interne: *adus de spate, bătut de Dumnezeu, bun de pus la rană, bun de sămânță, demn de laudă, frumos de pică, ieşit din comun, mâncat de molii, mort de viu, muritor de foame, scos din cutie, scos din minți, trăsnit cu leuca, turtit de supărare*...(*Ibidem*).

Alte locuțiuni au sens superlativ şi se constituie ca un procedeu afectiv de manifestare a acestei categorii gramaticale: *acru țiței, alb colilie,beat mort, gol puşcă, gras cobză, gras pepene, iute foc, negru corb, plin ochi, prost tufă, sărac lipit, sărac pistoş, singur cuc, ud leoarcă*... (*Ibidem*).

Uneori, locuțiunile adjectivale sunt compuse dintr-un număr mai mare de cuvinte noționale, apropiindu-se foarte mult de expresiile frazeologice: *bun de pus la rană, coborât cu hârzobul din cer, cunoscut ca un cal breaz, cusut cu ață albă, lung ca o zi de post, sărac ca şoarecele din biserică, trecut prin ciur şi prin dârmon*...

Sunt şi locuțiuni în care adjectivul are recțiune de dativ: *dat dracului, dat naibii, lipit pământului*... sau care activează o relație de coordonare: *sărac şi curat, tare şi mare*...

Expresiile frazeologice sunt cele care păstrează o parte din sensul componențial al cuvintelor ce le alcătuiesc: *ca fulgul pe apă, ca musca-n lapte, ca o găină plouată, ca un motan plouat, cât apuci între degete, cât negru sub unghie, cât o zi de post, cu caşul la gură, în toată puterea cuvântului*... (pentru corespondența cu albaneza, cf. Brâncuş, 1999, p. 44, 90: *cu capul pe umeri, cu capul tare, fără cap şi coadă, cu stea în frunte*...).

Expresiile idiomatice dezvoltă un alt sens decât cel al cuvintelor din structură. Asocierea lor presupune o re/destructurare semică: *c-o falcă-n cer şi cu una-n pământ; cu coada-ntre picioare, cu fundu-n două luntri, cu genunchii la gură*...

După cum se observă, deşi restrânsă cantitativ, implicând o sferă relativ mică de relații sintactice, frazarea adjectivală dezvoltă foarte multe nuanțări semantice expresive (afective): peiorative (*ca un motan plouat, cu coada-ntre picioare*...); negative sau diminuative (*nici cât negru sub unghie, cât apuci între degete, cât un fir de mac*...); hiperbolice (*dunăre de mânios, trăsnit cu leuca, turtit de supărare*...), superlative (*iute foc, prost tufă, îndrăgostit lulea, gol puşcă*...).

Prin diversitatea semantică a expresiilor frazeologice şi a celor idiomatice, adjectivul se aseamănă cu adverbul, lucru de înțeles, din moment ce ambele se află într-un paralelism, ca determinante fundamentale în grupul nominal, respectiv verbal.

Bibliografie :

BRÂNCUŞ, 1999 – Gr. Brâncuş, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, Bucureşti, Institutul Român de Tracologie;
COLȚUN, 2000 – Gh. Colțun, *Frazeologia limbii române*, Iaşi, Editura Arc;
DELR, 1997 – *Dicționar de expresii şi locuțiuni românești*, Iaşi, Editura Mydo Center;
GROSS, 1996 – G. Gross, Les expressions figées en français.Paris, Ophrys;
SCHERF, 1997 – I. Scherf, *Unitatea frazeologică – probleme de delimitare*, în *Limbaje şi comunicare, II*, Iaşi, Institutul European.

BDD-A5327 © 2005 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:51 UTC)